

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ВИДЫ КОНДИЦИОННЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ Ефименко И.В.

Обосновывается, что любое имущество, приобретенное или сохраненное без достаточных юридических оснований, должно быть возвращено потерпевшему. Раскрываются виды кондикционных обязательств.

Ключевые слова: кондикционные обязательства, виды кондикционных обязательств.

TYPES CONDICTION'S OBLIGATIONS Efimenko I.V.

Substantiates that any property acquired or retained without sufficient legal basis should be returned to the victim. Types conduction's obligations are disclosed.

Key words: conduction's obligations, kinds conduction's obligations.

Надійшла до редакції 22. 02.2010 р.

УДК:347.952:340.131

Л. Г. Талан, *арбітражний керуючий
Дніпропетровської обл.,
здобувач при кафедрі цивільного процесу
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗАКОННА СИЛА РІШЕННЯ СУДУ ТА ЙОГО ЗДІЙСНЕННІСТЬ

Питання законної сили судового рішення логічно пов'язано з його здійсненністю і, зокрема, примусовою реалізацією. У теорії цивільного процесуального права воно розглядається як сутнісний момент у характеристиці судового рішення як акта правосуддя й умова його виконання [5, с. 55].

У процесуальному законодавстві дефінітивно не визначається поняття «законна сила судового рішення». Частина 1 ст. 223 ЦПК України передбачає

лише, що рішення суду набуває чинності по закінченні строку для подання апеляційної скарги, якщо її не було подано. А в разі її подання, рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

Протягом тривалого часу в процесуальній літературі наводилися різні тлумачення конструкції «законна сила судового рішення». Д.І.Полумордвінов вважав, що це правова дія, форма дії правової норми, на підставі

якої ухвалено рішення [9, с. 25, 77]. Подібне визначення цього поняття пропонував М.Б. Зейдер, на думку якого судове рішення, що набуло чинності, стає обов'язковим і саме це виражає суть законної сили останнього. Учений схилився до того, що з обов'язковості, притаманної судовому рішенню, випливає решта властивостей або наслідків законної сили судового рішення: його незмінність, неспростовність, преюдиціальність, винятковість і здійсненність [4, с. 119].

Варто звернути увагу на те, що з наведених підходів указаних науковців до формування поняття «законна сила судового рішення» вбачається, що окремим його якостям надається першочергове значення як таким, що зумовлюють решту інших властивостей, якими Д.І. Полумордвінов вважав неспростовність, а М.Б.Зейдер — обов'язковість судового рішення. На наше ж переконання, зазначені риси й наслідки законної сили судового рішення є рівнозначними і системно взаємозалежними, а тому не може бути примату одного над усіма іншими.

Дещо пізніше проблема законної сили судового рішення аналізувалася з інших позицій. Передумовою нових досліджень став перегляд поняття законної сили як суто дії судового рішення.

Так, М.А. Гурвич писав, що законна сила судового рішення — це його незмінність, забезпечена неможливістю оскарження й винесення нового рішення по тому ж позову, що одночасно є тим моментом, від якого розпочинається дія рішення — підтвердження, зміна або припинення спірних правовідносин. Головним у характеристиці законної сили, на думку процесуаліста, є те, що дія рішення, набуваючи зі вступом його в законну силу незмінності, є предметом законної сили [2, с. 146-149].

Як вважає Н.І. Масленнікова, законна сила судового рішення — це його стабільність, обумовлена винятковістю, неспростовністю, преюдиціальністю, які в сукупності зумовлюють необхідну стійкість, стабільність останнього як правозастосовного акта. Водночас указані властивості є статичним елементом законної сили судового рішення. Силу примусу, на її думку, має обов'язковість як рухливий елемент законної сили. Завдяки обов'язковості забезпечуються динамізм судового рішення і його здатність впливати, з одного боку, на зобов'язаних суб'єктів, з другого — на всіх інших осіб, які повинні зважати на встановлені судом факти, а також вживати всіх заходів з метою його виконання [7, с. 9, 10].

Дещо по-іншому трактував цю досліджувану правову категорію М.Й. Штефан. Він вважав, що законна сила судового рішення означає набуття ним якостей акта правосуддя, спрямованого на виконання завдань цивільного судочинства. Властивості такого рішення, що набрало законної сили, з точки зору правознавця, виявляються у правових наслідках, які воно породжує; як-от: авторитетність, загальнообов'язковість, стабільність, незмінність, неспростовність, винятковість, преюдиціальність і реалізованість [13, с. 420-422].

Короткий огляд спеціальної літератури свідчить, що в підходах до характеристики родової ознаки законної сили судового рішення існує певна формальна різниця. Що ж стосується суто критеріальних її ознак, ці підходи по суті майже не різняться між собою. І тому, незважаючи на зовнішню несхожість позицій окремих учених, більшість із них розглядає законну силу судового рішення як дію судового акта, що включає всі його правові наслідки.

Відмінність у поглядах, по суті, зводиться лише до різного з'ясування кількості, якості і внутрішнього змісту цих правових наслідків (властивостей) судового рішення. У сучасних працях науковців за усталеною науковою традицією спостерігаються аналогічні думки.

З нашого погляду, сутність законної сили судового рішення виявляється не в кількісному виділенні правових наслідків останньої, а у визначенні її родової ознаки, а також в уточненому концептуальному підході до вирішення цієї проблеми. Вбачається теоретично правильним виводити сутність законної сили судового рішення з функцій судової влади, що реалізуються у формі судових актів, сила яких ґрунтується на застосовуваній судом нормі матеріального права. У зв'язку із цим В.В. Комаров і П.І. Радченко обґрунтовано вважають, що первинними положеннями, що характеризують судові рішення, в тому числі і його законну силу, є природа судової влади й ті риси, що притаманні правосуддю [10, с. 188].

Законна сила рішення суду хоча й відбивається в його наслідках, але має свій зміст, який не слід ототожнювати з останніми. Сутністю цього поняття є лише його незмінність і винятковість, які полягають у неможливості оскарження цього рішення й винесення нового, що стосується тих же сторін, того ж предмета й тих же підстав. Такі суттєві ознаки законної сили судового рішення з очевидністю є похідними від функцій судової влади та віддзеркалюють такі її якості, як повнота і права визначеність [6, с.19-21; 11,

с. 594-597]. Отже, з огляду на наведене, можемо стверджувати, що незмінність і винятковість — це родові ознаки законної сили судового рішення, які характеризують власне законну силу.

Незмінність судового рішення означає неможливість його перегляду або скасування ні судом, що його ухвалив, ні апеляційним судом.

Загальним правилом, похідним від незмінності судового рішення, є положення, що недоліки останнього можуть бути виправлені лише в касаційному порядку, а також у зв'язку з винятковими або нововиявленими обставинами. Проте окремі його недоліки в точно встановлених законом випадках можуть бути усунені судом, який ухвалив рішення, одним з 3-х способів: (а) додатковим рішенням, (б) його роз'ясненням, (в) виправленням помилок в описанні або явних арифметичних, що містяться в цьому документі. Ці способи усунення недоліків рішення тим судом, що його ухвалив, тлумачаться як виняток незмінності судового документа.

Отже, з нашого погляду, законна сила рішення суду — це його незмінність і винятковість. Що стосується інших аспектів дії рішення як акта правосуддя, то вони знаходять свій прояв у наслідках законної сили та його впливі на правопорядок. Такими

наслідками є здійсненність, преемудіциальність, обов'язковість. Однак не всі вони забезпечують реалізацію судових рішень. Думаємо, що такою умовою виступає тільки здійсненність.

У процесуальних наукових джерелах межі здійсненності судового рішення визначають по-різному. Так, М.А. Гурвич спочатку відносив її до наслідків законної сили і вказував, що вона є процесуальним результатом вступу рішення в законну силу [1, с. 159-166]. Пізніше він запропонував виключити здійсненність зі змісту останньої виходячи з того, що право на примусове виконання корелюється з правом вимоги як елементом матеріального права, яке не може створюватися в процесі. Тому включати здійсненність до змісту процесуального інституту, яким є законна сила судового рішення, він вважав хибним. Здійсненність, на думку цього науковця, слід розглядати як дію самих матеріальних правовідносин [2, с. 147].

З останньою думкою ми не погоджуємось, оскільки правовідносини, що стали предметом судового розгляду і виникли до процесу, продовжують своє існування й після нього, одержавши в судовому рішенні формальну визначеність. У цивільному процесі зміст правовідносин, підтверджених судом,

і дія судового рішення не протистоять один одному, а, навпаки, зливаються.

Трактування здійсненності судового рішення як ознаки його законної сили не суперечить тому, що джерело правового примусу треба шукати в матеріальному праві. Дійсно, цей фундамент закладений в самому матеріальному праві і він є одним з характерних моментів останнього. Але без правозастосовного акта, без акта правосуддя органи державної виконавчої служби не зможуть його реалізувати. Рішення суду уособлює веління норми права для даного конкретного випадку й тим самим створює підставу для діяльності органів державної виконавчої служби. У цьому й полягає діалектика взаємозв'язку матеріального й процесуального права, їх функції у визначенні здійсненності судового рішення.

Деякі фахівці вважають, що здійсненність рішення взагалі не стосується змісту законної сили, а є самостійною якістю тільки рішення суду про присудження. Так, Л.М. Завадська пише, що здійсненність, як властивість рішень про присудження, не співпадає за часом дії із законною силою рішення. Як властивість рішень про присудження, вона настає за умови погодження стягувача з вимогою про примусове виконання після пред'явлення

виконавчого листа, а тому, переконує дослідниця, здійсненність не є складовою частиною законної сили, а виступає самостійною властивістю рішення суду [3, с. 34].

Н.І. Масленнікова, не заперечуючи здійсненність судового рішення, теж вважає, що вона притаманна тільки рішенням за позовами про присудження, оскільки вони містять у собі розпорядження, зобов'язуючі боржника здійснити певні дії на користь уповноваженої особи. Відтак включення здійсненності до кола правових наслідків законної сили, на її думку, є можливим лише для рішень за такими позовами [7, с. 11]. Такої ж думки дотримуються й деякі інші процесуалісти [8, с. 252].

Наведені точки зору щодо заперечення здійсненності як наслідку законної сили судового рішення не відповідають процесуальному законодавству. Ця властивість притаманна, гадаємо, не тільки рішенням про присудження, оскільки будь-яке рішення має бути реалізованим і забезпечити правову визначеність правовідносин, що були предметом судового розгляду.

Зміст поняття «здійсненність рішення» визначається тим, що рішення, яке підлягає виконанню, може бути реалізовано шляхом застосування з боку органів державної виконавчої

служби відповідних заходів примусового характеру, передбачених Законом України «Про виконавче впровадження». Поряд із цим сторони зобов'язані будувати свої відносини або діяти згідно з рішенням суду. При цьому їх поведінка відповідно до рішення, (наприклад, про визнання) забезпечується не примусовим його виконанням, а можливістю заінтересованої сторони у випадках невиконання рішення пред'явити позов про присудження. Виконання сторонами рішень за позовами про визнання забезпечується обов'язковістю цих рішень для органів державної виконавчої служби та їх посадовців, керівників установ, організацій, підприємств та інших осіб, від яких залежить реалізація стороною визнаних за нею рішенням суду прав або їх оформлення.

Зважаючи на те, що судові рішення є актом реалізації судової влади, деякі правознавці вважають, що воно є актом прямого втілення в життя вживаного нею примусу [12, с. 63-67]. Такий висновок теж не можна визнати обґрунтованим, хоча він і пов'язується зі здійсненністю рішень як наслідком вступу їх у законну силу. Справа у тому, що судова влада примушує не безпосередньо, а інстанційно, оскільки суд є суб'єктом по розгляду спорів при відправленні

правосуддя. Також інстанційно, через державну виконавчу службу реалізується судова влада при запровадженні в життя рішення суду. А здійсненність, як наслідок законної сили судового акта, зумовлює втілення державної волі (примусу), вираженої в судовому рішенні як акті правосуддя. Виконання судового рішення в цьому смислі не може бути елементом його обов'язковості. Поняття «здійсненність» ширше за поняття «обов'язковість» і включає новий вид діяльності (виконавчий процес), інші правовідносини за участю нових суб'єктів — органів державної виконавчої служби.

Таким чином, здійсненність — це наслідок законної сили будь-якого рішення. Вона властива всім судовим актам незалежно від виду позову: про визнання, про присудження і про перетворення. Здійсненність, як ознака законної сили судового рішення, властива й рішенням, якими позовні вимоги відхиляються судом. Для таких рішень вона полягає в точному й неухильному дотриманні тих приписів суду, які містяться в тексті цих рішень. Більше того, здійсненність необхідно розглядати у зв'язку не тільки із законною силою судового рішення, а й із судочинством у справі. Із цих позицій стадії останнього спрямовані на забезпечення здійс-

сненності майбутнього судового рішення. Рішення ж, яке забезпечується виконанням, є гарантією ефективності виконавчого провадження.

Виходячи із сутнісного значення здійсненності судових рішень слід констатувати, що вона має принципове призначення і служить фундаментальною передумовою втілення завдань судочинства, а також містком

з виконавчим провадженням, оскільки будь-які дії учасників провадження й суду при судовому розгляді опосередковано пов'язані із забезпеченням здійсненності майбутнього рішення суду. У цьому розумінні як наслідок законної сили судового рішення вона є сполучною ланкою судочинства й виконавчого провадження в рамках єдиного правозастосовного циклу.

Список літератури: 1. *Гурвич М.А.* Лекции по советскому гражданскому процессу. – М.: ВЮЗИ, 1950. – 199 с. 2. *Гурвич М.А.* Судебное решение: теоретические проблемы. – М.: Юрид. лит., 1976. – 176 с. 3. *Завадская Л.Н.* Реализация судебных решений. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1982. – 142 с. 4. *Зейдер Н.Б.* Судебное решение по гражданскому делу. – М.: Юрид. лит., 1966. – 192 с. 5. *Комаров В.В.* Концепція та основні положення проекту Кодексу комерційного судочинства України // Правосуддя – гарантія законності у сфері економічних правовідносин: Міжвідом. наук. зб. – К.: вид-во, 2000. – Т.21 (2). – 335 с. 6. *Комаров В.В.* Предмет цивільного процесуального права: Текст лекцій. – Х.: Юрид. акад., 1992. – 45 с. 7. *Масленникова Н.И.* Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Свердловск, 1975. – 18 с. 8. *Мурадян Э.М.* Арбитражный процесс: Учеб.-практ. пособ. – М.: Юринформцентр, 2004. – 469 с. 9. *Полумордвинов Д.И.* Законная сила судебного решения. – Тбилиси, Изд-во АН ГССР, 1964. – 192 с. 10. Проблемы науки гражданского процессуального права: Монография / Под ред. *В.В. Комарова*. – Харьков: Право, 2002. – 440 с. 11. Проблемы теории та практики гражданского судочинства: Монография / За заг. ред. *В.В. Комарова*. – Х.: Харків юрид., 2008. – 928 с. 12. *Савельева Т.А.* Законная сила актов правосудия по гражданским делам // Вестн. Саратов. гос. акад. права. – 1999. – № 1. – С. 63-67 13. *Штефан М.Й.* Цивільне процесуальне право України: Акад. курс. – К.: Ін Юре, 2005. – 624 с.

ЗАКОННАЯ СИЛА РЕШЕНИЯ СУДА И ЕГО ОСУЩЕСТВИМОСТЬ

Талан Л.Г.

В статье освещается становление теории законной силы судебного решения. Предлагается ее сущность выводить из функций судебной власти, которая реализуется в форме судебных актов. Делается вывод, что законная сила судебного решения обеспечивает формальную определенность правовых отношений и является основанием для его осуществимости.

Ключевые слова: судебное решение, законная сила судебного решения, осуществимость судебного решения.

LEGAL FORCE OF COURT DECISION AND ITS PRACTICABILITY

Talan L.G.

Formation of the theory of legal force of court decision is described in the article. It is proposed to derive its essence from functions of judicial power, which is realized in the form of court acts. The conclusion is made that legal force of court decision ensures formal certainty of legal relations and is a basis for its practicability.

Key words: court decision, legal force of court decision, practicability of court decision.

Надійшла до редакції 11. 10. 2010 р.